

A NEMZETISÉG SZEREPE AZ ERDÉLYRÉSZI MEGYÉK NÉPNÖVEKEDÉSÉBEN.

Az erdélyrészi megyék népnövekedési viszonyait kívánom vizsgálódásom tárgyává tenni, az utolsó népszámlálást követő öt év népmozgalmi adatainak alapján. A mint értekezésem címe mutatja, a fősúlyt nem az összes népesség szaporodására fektetem, hanem azt kutatom, hogy a különböző nemzetiségek száma miként fejlődik saját propagatív ereje által s miként módosul ennek következtében a nemzetiségek számaránya.

A kérdés nemcsak ethnographiai, hanem politikai szempontból is kiváló fontosságú. Az utóbbi szempontot azonban, melybe vajmi könnyen belejátszanak az egyéni érzelmek is, mellőzni fogom s a kérdésnek csupán tudományos oldalával kívánok foglalkozni, mert erős meggyőződéseim, hogy statisztikai kutatásnak csakis úgy van értéke, ha az egészen tárgyilagossá marad. Jelen esetben pedig annál nagyobb szükség van a részrehajlatlan tárgyilagosságra megőrzésére, mert a kitűzött eredményhez részben csak kombináció által érhetünk el s így a számok önkényes csoportosításának itt még nagyobb tere van, mintha folyvást pozitív számokkal volna dolgunk.

Népmozgalmi statisztikánk ugyanis nem keresi, nem is keresheti a népnövekedés két főtényezőjénél, a születés és halálózásnál a nemzetiségi viszonyokat, de ha ez irányban is kívánunk tájékozást szerezni: a hitfelekezetek szerint kimutatott adatokhoz kell fordulnunk, és azokból vonni következtetést a nemzetiségi viszonyokra.

Sokszor hangsúlyoztatott ugyan és helyesen, hogy tévedés, ha hazánkban a hitfelekezeti viszonyokból a nemzetiségi viszonyokra akarnánk következtetést vonni; ez azonban csak hazánk össznépességére nézve áll, az erdélyi részekben a hit-

felekezet és nemzetiség meglehetősen congruens fogalmak. Mert mint az utolsó népszámlálás adataiból tudjuk, az erdélyi részeken a római katolikus, a helvét és az unitárius egyház hívei csaknem kizárólag magyarok (93 százalék), a görög katolikus és a keleti egyházé csaknem kizárólag oláhok (95 százalék), az ágostai egyház hívei pedig túlnyomólag németek (88 százalék). Az izraelitáknál és az egyéb felekezetűeknél már nem látjuk ugyan egy-egy nemzetiség túlnyomóosságát, de ezek utóvégre is az összes erdélyi népességnek csak 1·61 százalékát teszik, míg 98·39 százalék az imént felsorolt egyházak hívei közé tartozik. Nagyobb eltérést az imént felsorolt hitfelekezetek közül csakis az ágostai hitvallásúaknál látunk, kiknek közel tíz százaléka magyar nemzetiségű; meg kell azonban jegyeznünk, hogy az főleg egyetlen törvényhatóságra, Brassó megyére esik, hol a hétfalusi csángók alkotják az ágostai hitvallású magyarságot.

Látható az imént elmondottakból, hogy az az alap, melyre következtetéseimet építeni szándékszom, eléggé megbízható és az eredmény nem igen fog eltérni a valóságtól.

Mielőtt azonban kitűzött czélomhoz híven, az újabb népmozgalmi adatok vizsgálatába fognék, előre kell bocsátanom az erdélyi részek nemzetiségi viszonyainak általános képét, úgy a mint azt az 1830-diki népszámlálás constatalta. E szerint a 15 erdélyrészi megyének 2.084,048 lelket számláló népességéből volt :

oláh	---	---	---	---	1.184,883	vagyis	56·86	százalék
magyar	---	---	---	---	630,477	"	30·25	"
német	---	---	---	---	211,748	"	10·16	"
czigány	---	---	---	---	48,076	"	2·30	"
örmény	---	---	---	---	3,451	"	0·16	"
külföldi	---	---	---	---	2,980	"	0·14	"
tót	---	---	---	---	1,091	"	0·05	"
ruthén	---	---	---	---	635	"	0·03	"
egyéb hazai nyelvű	---	---	---	---	421	"	0·03	"
horvát-serb	---	---	---	---	286	"	0·02	"

E számokkal érdekes összehasonlításul kínálkoznak az 1851-ki népszámlálás eredményei, továbbá azon adatok, melyeket Keleti Károly 1870-ben a tanköteles gyermekek nemzetisége alapján számított ki. Az összehasonlítást némileg gátolja ugyan azon körülmény, hogy az egykori Erdélyország területe nem vág össze a mai napság Erdély neve alatt használt geo-

graphiai területtel, minthogy azonban az 1880-ki népszámlálás nemzetiségi adatai községenként részletezve is megvannak, az utóbbi számokat a korábbi terület szerint is összeállíthatjuk és az összehasonlítást ugyanegy terület alapúl vételével hajthatjuk végre. E szerint a régi Erdély területén (hozzávéve a «partium» három megyéjét, Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyéket, továbbá Kővár vidékét is) a magyarság 1851-től 1870-ig 25·50 százalékkal, az oláhok 18·82 százalékkal, a németek ellenben csak 3·31 százalékkal szaporodtak volna. Ezzel szemben 1870-től 1880-ig, midőn Erdélynek összes népessége tetemesen csökkent, a magyarok létszáma megfogyott volna 5·56 százalékkal, a németeké 5·93 százalékkal, az oláhoké pedig 7·07 százalékkal. Az 1850-ki népszámlálás hitelességéhez sok szó fér, mert azonkívül, hogy a számlálás igen hosszúra nyúlt s nem a tényleges, hanem a jogi népesség vétetett számba, a magyar nemzetiségre nézve határozottan ellenséges irányzattal hajtattott végre. De a tankötelesek alapján kiszámított nemzetiségi létszámot sem fogadhatjuk el épen az erdélyi részekre föltétlen érvényűnek, mert itt a tanköteleseknél a kisebb nemzetiségek (czigány, örmény) gyermekei csaknem egészen a nagyobb nemzetiségek sorába vétettek. Innen van az, hogy míg Keleti szerint 1870-ben a magyaron, németen, oláhon, tóton és ruthénen kívül, csak 3,019 egyéb nyelvű lett volna Erdélyben (a partium nélkül) vagyis a népesség 0·16 százaléka, addig az 1880-ki népszámlálás az imént névszerint felsorolt nemzetiségeken kívül 57,955 más nyelvűt talált, mely szám az összes népességnek már 2·52 százalékát teszi. Ezek legnagyobb része 1870-ben azután részint a magyarokat, részint az oláhokat szaporította.

Ily körülmények között tehát, midőn a nagyobb nemzetiségeknél nemhogy szaporodást, hanem inkább fogyást látunk, épen semmi következtetést sem vonhatunk az egyes nemzetiségek relative kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb fejlődésére s ezzel kapcsolatban számarányuk megváltozására.

Ez teszi tehát különösen érdekessé a népmozgalmi adatok ez irányban való vizsgálatát s ez szolgált főleg ösztönül kutatásaim megtételére.

A munka folyama alatt az összeállított adatok, melyek a hivatalos kiadványokban csak kis részben közölvék, a táblázatok egész tömegét töltötték meg, melyeket azonban egy föl-

olvasás szűk keretén belül megérinteni igen, de felsorolni nem lehet, miért is itt csak a főbb eredményekre kívánok kitérni.

Az erdélyrészi 15 megyében 1881-től 1885-ig a születések száma a halálozásokat 99,779-czel múlta fölül, az évi átlagos szaporodás tehát 19,956-ot vagyis 0·94 százalékot tett, habár az öt év közül egyben (1882) a szaporodás igen gyöngye volt, azaz csak 0·15 százalék, egyben (1881) pedig 0·83 százalék; a többi három évben azonban a szaporodás határozottan jó volt, a mennyiben 1883-ban 1·16 százalékot, 1884-ben 1·31 százalékot, 1885-ben pedig 1·25 százalékot képviselt.

Ez általánosan kedvezőnek mondható szaporodási viszonyok között, az egyes hitfelekezetek nagyon eltérő arányt mutatnak, míg ugyanis a római katolikusok a tárgyalt öt év alatt átlag csak 0·61 százalék évi szaporodást tüntetnek föl s az ágostaiak is csak 0·71 százalékot, addig a görög keletiek évi átlagos szaporodása 0·95, az evang. reformátusoké 1·01, a görög katolikusoké 1·06, az unitáriusoké 1·08, az izraelitáke pedig 2·05 százalék volt.

* *

A magyarság zömét képező három hitfelekezet közül tehát kettő, az ev. református és az unitárius az országos átlagnál jóval kedvezőbb szaporodási arányt mutat, de már a harmadik, a római katolikus, melyhez pedig a magyarságnak 40 százaléka tartozik, erősen az átlag mögött marad s valamennyi hitfelekezethöz gyöngébb szaporodást ért el. Gyöngye a többnyire német nemzetiségű ágostaiak szaporodása is, ellenben a két oláh egyház közül még a kedvezőtlenebb szaporodást mutató görög keleti egyház is erősen megüti az átlagot, a görög katolikusoké pedig jelentékenyen fölül is múlja.

Az egyes megyék szerint kutatva a főbb hitfelekezetek szaporodási arányát, a római katolikus egyház hívei tizenöt megye közül csak kettőben, Besztercze-Naszódban és Hunyadban mutatnak kedvezőbb szaporodást az illető megyék általános szaporodásánál, de ezekben meg a népességnek elenyésző kis részét képezik, nem is említve, hogy e két megye népességének szaporodási aránya amúgy is jóval alatta áll az általános népszaporodásnak. Ott pedig, a hol már a római katolikusok tömegesen laknak s a népességnek erős abszolút többségét ké-

pezik, mint Csík megyében öt év alatt, átlagos szaporodásuk csak 0·48 százalék volt; s ott, a hol körülbelül harmadát teszik a lakosságnak: Háromszék és Udvarhely megyékben, csak 0·59 illetőleg 0·82 százalék; tehát Erdély átlagos szaporodásánál itt is jóval kisebb.

Az evangélikus reformáltak szaporodása nyolcz megyében meghaladta az illető megye összes népességének átlagát, hat megyében pedig, úgymint Fogaras, Nagy-Küküllő, Maros-Torda, Kis-Küküllő, Szolnok-Doboka és Torda-Aranyosban az egy évi átlagos növekedés az egy egész százalékot is túlhaladta, a legutóbbi megyében épen 1·50 százalékra rúgott.

Az unitáriusok évi átlagos szaporodása ama hét megye közül, hol jelentékenyebb számmal fordulnak elő, csak kettőben: Háromszék és Kolozs megyében nem érte el az egy egész százalékot, a többi ötben úgymint Torda-Aranyos, Kis-Küküllő, Maros-Torda, Udvarhely és Nagy-Küküllőben jóval meghaladta; ez utolsóban épen 1·75 százalékra rúgott.

A túlnyomólag német nemzetiségű ágostai hitvallásúak csak épen Alsó-Fehérben és Szolnok-Dobokában értek el egy százaléknál nagyobb évi növekedést, de itt meg csekély számmal fordulnak elő, ott a hol nagyobb tömegben szerepelnek, mint Nagy-Küküllőben, Brassóban és Szebenben szaporodásuk jóval gyöngébb az erdélyi megyék átlagos szaporodásánál. Besztercze-Naszódban pedig, hol szintén tömegesebben laknak, az évi szaporodásuk csak 0·16 százalék volt.

A túlnyomólag magyar és német nemzetiségűek közé tartozó izraelita felekezetet, csekély számánál fogva, mellőzve, áttérhetünk a két görög egyházra, melynek hívei az oláhságot képezik, bár itt-ott magyarok is találkoznak köztük, mint Csík, Háromszék és Udvarhely megyékben, ezek száma azonban elenyésző csekély.

A görög katolikus egyház hívei, kik Brassó, Háromszék és Udvarhely kivételével valamennyi megyében jelentékeny számmal szerepelnek, a fönmaradó tizenkét megye közül átlagos szaporodásuk csak négyben, Fogaras, Hunyad, Kis-Küküllő és Szebenben marad alatta a megyei átlagnak, azaz más szavakkal, az egy Kis-Küküllő megye kivételével csakis oly megyékben, hol a görög keletiekkel szemben kisebbséget képeznek. Évi átlagos szaporodásuk az egy egész százalékot a következő megyékben haladta meg: Alsó-Fehérben, Torda-Aranyosban,

Szolnok-Dobokában, Maros-Tordában és Kolozs megyében, és ez utóbbiban 1·46 százalékot ért el.

A görög keletiek szaporodása csak öt megyében volt gyöngébb a megyei átlagnál, kilencz megyében pedig úgy mint Szeben, Nagy-Küküllő, Szolnok-Doboka, Kolozs, Udvarhely, Maros-Torda, Kis-Küküllő, Brassó és Háromszék megyékben az egy százalékot is meghaladta és Háromszékben 1·51 százalékra rúgott és ha általános szaporodásuk mégis gyöngébb volt ez öt év alatt, mint a görög katolikusoké, ez onnan van, hogy Hunyad megye, melyre a görög keletiek nagy tömege esik, általában nagyon gyöngén szaporodott.

Ha már most összefoglaljuk a római katolikus, evang. református és unitárius hitfelekezetűeket, kiknek nagy többsége, mint már említők (93 százalék), magyar nemzetiségű és szembe állítjuk a túlnyomólag német ágostaiakkal s a csaknem kivétel nélkül oláh görög katolikus és görög keleti hitfelekezetűekkel, kiket szintén összefoglaltunk, azt tapasztaljuk, hogy a három magyar egyház 1880—1885-ik évi átlagos népmővekedése 0·86 százalék volt, az egy német egyház híveié 0·72 százalék, a két oláh egyház híveié ellenben 1·02 százalék.

Az ágostai egyházat, minthogy magában áll, s már előbb tárgyaltuk, nem fogjuk a további részletekbe követni s itt csak a magyar egyházak híveinek szaporodását fogjuk vizsgálat alá venni megyénként, az oláh egyházak híveinek szaporodásával párhuzamosan.

Csoportosítva a megyéket, azt látjuk, hogy a tizenöt megye közül, hol a magyar nemzetiségűek öt százalékát sem teszik a népességnek, évi átlagban a magyar egyházak hívei Szeben megyében nem hogy szaporodtak volna, hanem 0·34 százalékkal megfogytak, mialatt a két oláh egyház hívei 1·01 százalékkal szaporodtak. Besztercze-Naszódban a magyarok 0·91 százaléknyi évi átlagos szaporodásával az oláhok 0·99 százalék szaporodása áll szemközt, de már Fogarasban a magyarok 0·96 százaléka meghaladja az oláhok 0·91 százalék szaporodását. Azon két megye közül, hol a magyarok aránya az összes népességhez 5—10 százalék közt van, Hunyadban a római katolikus, evang. református 0·74 százalék évi szaporodásával szemben a két görög egyház csak 0·56 százalékot mutat, Nagy-Küküllőben pedig 1·10 százalékkal szemben 1·03 százalékot; így tehát a magyarok szaporodása

mindkét esetben kedvezőbb. A mely megyékben a magyarság 15—20 százalékát teszi az összes népességnek, a szaporodási arány következő: Alsó-Fehérben a magyarok évi átlagos szaporodása csak 0·78 százalék, az oláhoké ellenben 0·89 százalék, Szolnok-Dobokában pedig az előbbieké 1·11 százalék, az utóbbiaké 1·25 százalék volt, tehát mindkettőben az oláhok növekedése volt erősebb.

A 20—30százalék magyarsággal bíró megyék közül, Torda-Aranyosban a magyarok 1·29 százalék szaporodásával az oláhoknak 1·05 százalék növekedése, Kis-Küküllőben 1·10 százalékkal 1·03 százaléka, de már Brassóban 0·61 százalékkal 1·43 százaléka állt szemben, az utóbbi megyében tehát a két görög egyház híveinek növekedése több mint kétszerre erősebb volt a három magyar egyház szaporodásánál. A 30 százalékot meghaladó magyarsággal bíró Kolozsmegyében a magyarok csak 0·77 százalék szaporodást mutattak, míg az oláhok 1·42 százalékot. A magyar abszolút többségű Maros-Torda megyében pedig 1·16 százalékot, az oláhok 1·33 százalék szaporodásával szemben. Még kedvezőtlenebb az arány a túlnyomólag magyar Csik- és Háromszék-megyékben, hol a magyarság 0·47, illetőleg 0·69 százalék átlagos évi szaporodásával az oláhságnak 0·90, illetve 1·48 százalékot tevő szaporodása áll szemben; csak a harmadik magyar megyében Udvarhelyben látunk kedvezőbb arányt, hol a római katolikusok, ev. reformátusok és unitáriusok 0·95 százalékkal szaporodtak átlag, míg a görög hitűek csak 0·90 százalékkal.

* * *

Összegezve a mondottakat, tizenöt megye közül hatban a magyar nemzetiségű három hitfelekezet híveinek szaporodása volt erősebb, kilenczben pedig a két görög egyház híveié.

Bár ez adatok a magyarságra nézve nem kedvezők, az még sem mondható, hogy az oláhok mindenütt erősebben szaporodnának s hatályosabb propagatív képességgel dicsekedhetnének a magyaroknál.

Ha ugyanis adatainkat közelebbről vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a magyarság gyöngébb szaporodása leginkább oly megyékben fordul elő, hol főleg városokban tömörülnek. Így például Szebenmegyében, hol a három magyar egyház hívei jóformán csak Nagy-Szeben városában találhatók s az egész

megyében lakó magyarságnak 73·72 százaléka lakik városban, fogyásról kellett megemlékeznünk szaporodás helyett; Brassóban is, hol a római katolikus, evang. református és unitárius felekezet hívei túlnyomólag szintén csak Brassó városára szorítkoznak, aránylag hasonlóképen csekély szaporodást értek el. Kolozsmegyében 1880—1885-ig az évi átlagos szaporodás a megyében 1·47 százalék volt, Kolozsvár városában csak 0·27 százalék, Maros-Tordában, míg a megyei törvényhatóság területén 1·39 százalék, Maros-Vásárhelyt csak 0·15 százalék, s minthogy e két város lakossága túlnyomólag magyar, ezeknek gyöngye szaporodása megrontja a megye községeiben lakó magyarság szaporodási arányát is. Példát hozhatunk föl az ellenkező irányban is. A két Küküllőben ugyanis, hol az egész megyében található magyarságnak csak öt, illetőleg tizenöt százaléka lakik városokban, a magyarság szaporodása kedvezőbb volt a megyei átlagnál, sőt mindkettőben az oláhok szaporodását is fölülmulta. Ezek után, azt hiszem, nem tévedek, ha azt következtetem, hogy Erdélyben a magyarság lassúbb szaporodásának egyik oka az, hogy a magyarok tekintélyes része (16·05 százalék), sőt ha leszámítjuk a Székelyföldet, melynek kedvezőtlen népnövekedését egészen más tényezők idézik elő, 29·40 százaléka városokban lakik; a városok népnövekedése pedig jóval kedvezőtlenebb a vidéki népesség növekedésénél.

A másik ok a Székelyföld népességének gyöngébb szaporodásában rejlik. Valamennyi erdélyrézsi megye közt Csik megye mutat föl legcsekélyebb szaporodást, átlagosan 0·55 százalék, Háromszék-megye 0·83 százalék évi átlagos szaporodásával sorrendben szintén a harmadik leggyöngébb szaporodású megye, Udvarhelymegye is, mely a két előbbinél kedvezőbb képet mutat, csak alig éri el az erdélyrézsi összes népesség átlagos szaporodását; határozottan kedvező kivételt csak az egy Maros-Torda képez, de ez már nem oly túlnyomólag magyar megye, mint a három előbbi.

A főbb hitfelekezetek szaporodásának föltüntetésével nagy vonásokban a három fő nemzetiség szaporodásának nagyságát is föltüntettük, figyelembe véve a többi felekezeteket s megyénként mindenütt a népszámlálás alkalmával konstatált nemzetiségi arányszámok alapján ejtve meg számításunkat, azt tapasztaljuk, hogy a lefolyt öt év alatt, míg az oláhok 60,337-tel vagyis 5·09 százalékkal szaporodtak, a magyarok csak 28,114-gyel

vagyis 4·46 százalékkal, a németek pedig csak 8,447 lélekkel, vagyis csupán 3·99 százalékkal. Az évenkénti átlagos szaporodás tehát az oláhoknál 1·02 százalékot, a magyaroknál 0·89 százalékot, a németeknél pedig 0·80 százalékot tett.

Ennek következtében természetesen az aránynak is meg kellett változnia az egyes nemzetiségek közt s valóban a magyarok 0·09 százalékkal, a németek 0·08 százalékkal gyöngébben, az oláhok pedig 0·18 százalékkal erősebben szerepeltek az összes népességben 1885-ben, mint 1880-ban.

* *

Lássuk különben, mennyiben adják magyarázatát e körülménynek a rendelkezésünkre álló népmozgalmi adatok. A népnövekedés függ ugyanis mindenekelőtt a születési arány nagyságától. Öt évi átlagban a görög katolikusoknál 1000 lélekre negyvenöt születés, a római katolikusoknál 43, az ev. reformátusoknál 42, az unitáriusoknál 40, az izraelitáknál szintén negyven, a görög keletieknél ugyancsak negyven, az ágostaiaknál pedig csak harminczhat születés esett. Legnagyobb születési arányt tehát azon hitfelekezet mutat, mely a népnövekedés nagyságát tekintve is a legelső, tudniillik a görög katolikus; legcsekélyebb pedig a születési arány az ágostaiaknál, kik népnövekedési tekintetben az utolsóelőtti helyet foglalják el. Az a hitfelekezet azonban, melynek szaporodása a legkedvezőtlenebb, a római katolikus, egészen kedvező születési aránynyal dicsekszik; s épen azon megyében, melynek gyér szaporodása teszi első sorban oly kedvezőtlennek a római katolikusok szaporodási arányát tudniillik Csikmegyében, a születési arány állandóan magas és 43—46 közt ingadozik, az öt évi átlagban pedig 45-re rúg. A római katolikusok lassú szaporodását tehát nem a csekély születési aránynak tulajdoníthatjuk, hanem, a mint alább látni fogjuk, a nagymérvű halálózásnak.

Az evang. reformáltaknál, kiknek szaporodása pedig az erdélyi átlagot meghaladja, a születési arány valamivel gyöngébb, mint a római katolikusoknál, még gyöngébb az unitáriusok születési aránya, kik pedig a keresztyén felekezetek között a lefolyt öt év alatt legerősebben szaporodtak. Az evang. reformátusok születési aránya legmagasabb Torda-Aranyos és

Kis-Küküllőmegyében, nagyon alacsony, ellenben Brassó és Szebenben, hol csak 31 születés esik ezer lélekre, ennek oka kétségtelenül az, hogy ott az evang. reformátusok tekintélyes részét cselédség s általában ide-oda mozgó népesség képezi a Székelyföldről, kik nem mozdítják elő úgy a szaporodást, mint a családban élő megtelepült népesség. Ugyanennek tulajdoníthatjuk az unitáriusok rendkívül alacsony arányszámát is Brassóban, hol a nevezett vallásfelekezet hívei között csak tizenöt születés esik ezer lakóra; különben Brassó megyében oly csekély az unitáriusok száma, hogy a fölhozott arányszámra egyáltalán nem fektethetünk súlyt. Megdöbbenő azonban az evang. reformátusok alacsony születési arányszáma Hunyadmegyében, hol ezer lélekre öt évi átlagban csak harmincznégy születés esik s a három utolsó évben csak harminczhárom, ebből, úgy látszik, csakugyan a propagatív erő hanyatlására lehetne következtetést vonni, mely föltevésünk annál szomorúbb volna, mert a halálozás meg elég magas s így a nevezett megyében az evangélikus református magyarság alig szaporodik; igaz ugyan, hogy Hunyadban a két görög egyház hívei sem mutatnak valami magas szaporodási vagy születési arányt, de ezeknél a születések száma mégis valamivel nagyobb, a görög keletieknel pedig a halálozás is kedvezőbb.

Valamennyi hitfelekezet közt azonban legkedvezőtlenebb a születési arány az ágostaiaknál; magasabb születési arányszámmal náluk csak Alsó-Fehér s némileg Kis-Küküllő megyékben találkozunk, a többi megyében közepes az, vagy a közepesnél is rosszabb.

Azon megyék közül, hol nagyobb számmal laknak, Brassóban és Szebenben még tűrhető, de már Nagy-Küküllőben, hol összes számuknak közel harmincz százaléka lakik, már oly gyöngye, hogy ezer lélekre csak harmincznégy születés esik, még gyöngébb Besztercze-Naszódban, hol öt évi átlagban csak 30 születés esik ezer lakosra, ez utóbbi arány hazai viszonyainkhoz mérve, valóban abnormis szám s egyaránt baj, akár fizikai, akár morális okok idézik elő. Ha az utóbbiak forognak fönny, a mint általában hiszik s a vétkes kétgyermek rendszer általános elterjedése okozza a kedvezőtlen születési arányt, úgy az erdélyi ágostai egyház vezérférfiainak, valamint lekipásztornainak, magasztos földadata volna a népnél e kárhozatos bűnt lehetőleg kiirtani, mert a szász népnek nemcsak vagyonszágra,

hanem szaporodásra is van szüksége, ha azt nem akarja, hogy az oláh tenger öszecsapjon fölötte és elmossa apró szigeteit, melyek nézetünk szerint nemcsak a civilisációnak és magasabb kulturának, hanem a magyar államiságnak is bástyául szolgálni hivatják. Az előítéletnek mindkét részről előbb-utóbb ez irányban is oszlani kell.

Az oláh nemzetiségűek közül a görög katolikusoknál a születési arány sokkal magasabb, mint a görög keletiekénél s néha ugyanazon egy megyében roppant eltéréseket látunk, például Torda-Aranyosban, míg a görög katolikusoknál 47, a görög keletiekénél csak 40, Alsó-Fehérben míg az előbbieknél 49, az utóbbiaknál csak 41 születés esik 1000 lélekre. A görög katolikusoknál, nem számítva azon pár megyét, hol alig fordulnak elő (mint Brassó- és Udvarhelymegye), az egyetlen Hunyadmegye az, hol a születési arány negyvennél kisebb; a görög keletiekénél már négy ily megye van: Szeben, Hunyad, Nagy-Küküllő és Udvarhely, de itt-ott ezek is magas születési arányszámmal dicsekedhetnek, így Háromszékben, Brassóban és Kis-Küküllőben.

*
*
*

Ha a népszaporodás nagyságának másik főtényezőjét, a halálozást tekintjük, azt látjuk, hogy a tárgyalt öt év alatt ezer lélekre átlag a római katolikusoknál harminczhat, a görög katolikusoknál harminczhárom, az evang. reformátusoknál harminczegy, a görög keletiekénél harmincz, az ágostaiaknál huszonnyolcz, az unitáriusoknál szintén huszonnyolcz, az izraelitáknál pedig csupán tizenhét halálozás esett. A római katolikusok nagymérvű halálozása még megdöbbentőbb lesz, ha a születéssel hasonlítjuk össze, e hitfelekezetenél ugyanis öt évi átlagban minden ezer születésre nyolczszáznegyvenhárom halálozás esett, míg az ágostaiaknál csak hétszázhatvanhét, a görög keletiekénél hétszázötvennégy, a görög katolikusoknál hétszázötvenkettő, az evang. reformátusoknál hétszáznegyvenkettő, az unitáriusoknál hétszáztizenhét, az izraelitáknál pedig csupán négyszázharminczkettő. A születési többlet tehát a halálozással szemben, ezer születés után számítva, a római katolikusoknál csak százötvenhét volt, míg az ágostaiaknál kétszázharminczhárom, a görög keletiekénél kétszáznegyvenhat, a görög katho-

likusoknál kétszáznegyvennyolcz, az evang. reformátusoknál kétszázötvennyolcz, az unitáriusoknál kétszáznyolczvanhárom, az izraelitáknál pedig ötszázhatvannyolcz. Kitűnik ebből, hogy mennyire kedvezőtlen a római katolikusoknál a halálozás még akkor is, ha tekintetbe vesszük az ezen felekezetnél mutató magas születési arányt.

* *

De mily betegségek, mily halálokok idézik elő e nagymértvű halálozást? S a különféle halálokok mily arányban szerepelnek azon többnyire oláh többségű megyékben, hol a népszaporodás igen kedvező. Ezek volnának a legelső kérdések, melyekre a statisztikus feleletet óhajtana nyerni. Sajnos azonban, hogy népmozgalmi statisztikáinknak épen az a legsoványabb része, mely a halálozást tárgyalja, ez igazán csak *compromissum* a körülményekkel s távolról sem áll a modern statisztikai tudomány magaslatán. A belügyminiszterium az 1876. XIV. törvényzikk értelmében a közegészségügyi közegek útján gyűjt ugyan ez irányban adatokat, de azok nagyon hézagosak és egyes megyékről teljesen hiányzanak s így összehasonlításra anyagúl nem igen szolgálhatnak. A járványosan pusztító hevenyragályos betegségekről azonban meglehetősen adatok állanak rendelkezésünkre s ezekből az tűnik ki, hogy a két nagy magyar megye, Csik és Háromszék, gyöngye szaporodását határozottan a fertőző betegségek nagymértvű pusztításának kell tulajdonítanunk. Különösen az előbbiben oly nagy pusztítást visznek véghez, hogy öt évi átlagban évenként a népességnek 0·52 százaléka halt el járványosan dúló hevenyragályos betegségekben; de Háromszék megyében is a népességnek 0·26 százaléka halt el ily járványokban, míg az utána járvány által leginkább látogatott Hunyadmegyében is csak 0·16 százaléka. Egyes megyékben ellenben a járványok oly kevéssé pusztítottak, hogy például Szolnok-Dobokamegyében öt évi átlagban a népességnek csak 0·01 százaléka, Nagy-Küküllőben 0·02, Kis-Küküllőben 0·03, Torda-Aranyosban pedig 0·04 százaléka pusztult el évenként járványos betegségekben.

A fertőző betegségek közül, Csik- és Háromszék megyében, a ronesoló toroklob és a himlő pusztított járványosan. Csikban a ronesoló toroklob azon községekben, hol járványosan

lépett föl, közel kétezer gyermeket ragadott el, de ez még nem minden, szórványos pusztítása szintén rémületes volt, mert a mint a föntebb idézett belügyminiszteri kimutatásból látjuk, mely Csikmegyére nézve évről évre meglehetősen teljes adatokat tartalmaz, e megyében 1881-től 1885-ig összesen 3,977 lélek halt el ronsoló toroklobban, vagyis a népességnek évenként 0.72 százaléka; úgy, hogy ha Csikban valamennyi többi járvány annyi áldozatot szedett volna is, mint tényleg szedett, csak az egy ronsoló toroklob ne pusztított volna, úgy az évi átlagos népszaporodás 0.55 százalék helyett 1.27 százalékra rúgott volna, vagyis a legkedvezőbb megyék közé tartozott volna Erdélyben. Pedig a ronsoló toroklobon kívül a himlő még 1,198, a hagymáz 561, a hökhurut 432, a torokgyík 416, a vörheny 267, a kanyaró pedig 107 lelket ragadt el a megye népéből a nevezett öt év alatt.

Ez adatok komoly figyelmeztetést tartalmaznak. Ha a magyarságnak különben sem kedvező számarányát fönn akarjuk tartani, első és legfőbb teendő a Székelyföldön és különösen Csikmegyében befészkelődött járványokat erélyes intézkedésekkel gyökeresen kiirtani. De vajon elégségesek-e erre a rendes normális intézkedések? Alig hiszszük. Csikmegyében 1881-ben a tizenegy közegészségügyi kör közül még csak két-tőben volt körorvos, 1882 és 1883-ban már hétben, 1884-ben tízben és 1885-ben is ugyanannyi és mégis azt látjuk, hogy a járványok legveszedelmesbbike, a ronsoló toroklob, az utóbbi években is csak oly hevességgel pusztított, mint korábban. Itt tehát kivételes egészségügyi intézkedésekre van szükség, mert valóban nagymérvű közönyösség kellene hozzá, ha visszariadnánk egy kis áldozattól s összetett kezekkel néznők a bajt, midőn egy kis buzgósággal megmenthetünk évenként körülbelül ezer magyart azon veszélyes ponton, a magyarság előőrsén.

* * *

Említettük, hogy a magyarság gyöngébb növekedésének másik főoka a városi népesség lassú szaporodásában keresendő. Ez ismét a nagyobb fokú halálozásnak a következménye, bár itt kétségekívül közbejátszik a csekélyebb születési arány is; például, ha Kolozsvár város népmozgalmi adatait összehasonlítjuk Kolozsmegye adataival, azt látjuk, hogy míg az utóbbiban

öt évi átlagban ezer lélekre negyvenöt születés esett, az előbbiben csak 39, s ezzel ellentétben, míg az utóbbiban ezer lélekre csak 30 halálozás jutott, az előbbiben már 36.

A nagyobb mérvű halálozás rendesen a nagyobb fokú születéssel van kapcsolatban s ha itt mégis ellenkezőt látunk, az világosan azt mutatja, hogy a városban sokkal kedvezőtlenebbek az egészségügyi viszonyok, mint a vidéken. De vajon szükségkép karöltve jár-e a nagyobb fokú halálozás az emberi lakóhelyek városi jellegével? A külföldi nagyvárosok tanúsága alapján erre határozottan tagadólag kell felelnünk. Hiszen, hogy csak a legnagyobbat említsük; míg Angliában átlagosan ezer lélekre 21·9 halálozás esik, Londonban csak 17·9; pedig ott óriási néptömeg összehalmozódása, egészségpusztító gyári foglalkozás s a tenger népesség szennyes salakjában a tömegnyomor mind előidéző okai lehetnének a nagyfokú halálozásnak s emberi járványok pusztításának.

Nem akarjuk saját kisszerű városainkat Anglia hatalmas fővárosával párluzamba állítani, az a vagyon és értelmiség, mely ott fölhalmozódva van, sok csodát tehet, de viszont Erdély kis városaiban nem is kell oly sok ellenséges tényezővel megküzdeni, egy kis áldozat, egy kis jóakarat, egy kis erély kétségkívül megteremtenék a kedvező egészségügyi viszonyokat az erdélyi városokban, melyeket a természet kedvező fekvéssel, jó levegővel áldott meg s a jó ivóvizet is könnyen hozzáférhetővé tette számukra. A leghasznosabb kiadás, a legjobban kamatozó befektetés kétségkívül az, melyet egy város közegészségügyének előmozdítására fordít. Erdély városai részéről ilyenmű kiadás még hazafias cselekedet is volna, mert a magyarság számarányának megerősítésére szolgálna, a mire, a mint az előadottakból látható, nagy szükség van. Mert kétségtelen, hogy az utóbbi öt év alatt, a magyar és német elem tért vesztett az oláhsággal szemben. Igaz, hogy öt év sokkal rövidebb idő, semmint abból végérvényes következtetéseket vonhatnánk s lehet, hogy a következő évötödben éppen ellenkező eredménnyel fogunk találkozni, de egy pár momentum, mint a városi népesség lassú szaporodása s a Székelyföld jó részén a folytonos járványok következtében tapasztalható kedvezőtlen népmővelési arány, oly határozottan előtérbe lép, hogy szemet hűnyünk nem lehet előtte s intő figyelmeztetésül szolgál mind-

azoknak, kik hivatva vannak, hogy intéző kezekkel a dolgok menetére befolyást gyakoroljanak.

Nem kívánunk lehetetlent, még valami nagyobb szabású intézkedéseket sem. Jól tudjuk, hogy a népesedési viszonyok számtalan okok közrehatása alatt alakúlnak, melyeket kikutatni is nehéz, megváltoztatni pedig legtöbbször alig lehet. Az erdélyi részekben azonban, a mint adataink mutatják, mélyreható intézkedésekre nincs szükség, a magyarság propagatív ereje ép oly hatályosan működik, mint az oláhságé, s ha a népnövekedési arány nálunk egészben véve mégis kedvezőtlenebb, azt egyes helyi okoknak tulajdoníthatjuk, melyekre igenis lehet, sőt kell is ellenhatást gyakorolnunk. Említettük Csikmegyében a roncsoló toroklob pusztítását; ez egyetlen tényező oly befolyással volt Erdély népességi viszonyainak alakulására, hogy a nélkül a római katolikusok szaporodása 0·61 százalék helyett 0·90 százalékot tett volna, az összes magyarság átlagos szaporodása pedig 0·89 százalék helyett, 1·02 százalékot, épen annyit, mint az, a mennyire az oláhság szaporodása rúgott. Ha pedig a többi járványok pusztítása is mérsékeltebb lett volna Csikmegyében, úgy a magyarság szaporodása az oláho-két még fölül is múlta volna.

Ez bár nem vígasztaló a múltra nézve, de biztató a jövőre. Néhány járvány gyökeres elfojtása ma már nem tartozik a lehetlenségek közé s csak erre van szükség, hogy a magyarság erőteljes szaporodásával is hozzájáruljon természetes súlyának föntartásához, melyet politikai múltjában, kulturájában s nagyobb vagyonosságában eddig is bírt s mai napság is bír.

JEKELFALUSSY JÓZSEF.